

«Θαλής – Μορφές δημόσιας κοινωνικότητας στην αστική Ελλάδα του 20ού αιώνα: σύλλογοι, δίκτυα κοινωνικής παρέμβασης και συλλογικές υποκειμενικότητες»

Γ' κοινό σεμινάριο ερευνητικών ομάδων, Αθήνα, 29-10/11/2013

Δέσπω Κριτσωτάκη,

«Εθελοντικές συσσωματώσεις για την ψυχική υγεία των παιδιών. Το παράδειγμα της Ένωσης Γονέων και Κηδεμόνων Απροσαρμόστων Παίδων»

(κείμενο υπό διαμόρφωση)

Εισαγωγή

Η μελέτη μου έχει τίτλο «Σύλλογοι και φορείς για την ψυχική υγεία των παιδιών και των νέων στη μεταπολεμική Ελλάδα (1950-1980)» και εξετάζει τόσο επιστημονικές όσο και μη επιστημονικές συσσωματώσεις που επικεντρώνονταν σε θέματα ψυχικής υγείας των παιδιών και των νέων. Η αποψινή παρουσίαση επικεντρώνεται σε μια συσσωμάτωση μη επιστημονική, την Ένωση Γονέων και Κηδεμόνων Απροσαρμόστων Παίδων (ΕΓΚΑΠ), την πρώτη ένωση γονέων παιδιών με νοητική καθυστέρηση στην Ελλάδα. Πριν φτάσω εκεί όμως, είναι απαραίτητο να μιλήσω με συντομία για τις εξελίξεις στο χώρο της ψυχικής υγείας των παιδιών στις δύο πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες, εξελίξεις που, όπως ελπίζω θα φανεί, ήταν αλληλένδετες με την ίδρυση της ΕΓΚΑΠ.

Επίσημες πολιτικές, επιστημονικές συλλογικές οργανώσεις και θεσμοί

Μεταπολεμικά παρατηρούνται οι πρώτες προσπάθειες οργάνωσης του χώρου της ψυχικής υγείας των παιδιών και της διάκρισής του από την ψυχιατρική ενηλίκων. Ενδεικτικά, το 1949 ιδρύεται το πρώτο παιδικό τμήμα στο δημόσιο ψυχιατρικό νοσοκομείο της Αθήνας και το 1958 το πρώτο εξειδικευμένο παιδικό ψυχιατρικό νοσοκομείο. Τέσσερα χρόνια αργότερα θεσμοθετείται η ειδικότητα της παιδοψυχιατρικής. Συνήθως αυτές οι επίσημες, κρατικές πολιτικές παρουσιάζονται ως αποτέλεσμα δράσης και πίεσης από ένα μικρό αλλά δραστήριο αριθμό επιστημόνων, κυρίως ψυχιάτρων, οι οποίοι χρησιμοποίησαν πέρα από την

επιστημονική τους αυθεντία τις προσωπικές τους σχέσεις με κυβερνητικά στελέχη.¹ Ακόμα κι αν δεχτούμε την άποψη αυτή, που, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αποτελεί μία μόνο όψη ενός περίπλοκου ζητήματος, αυτοί οι επαγγελματίες δεν δρούσαν ατομικά αλλά στο πλαίσιο συλλογικών επιστημονικών οργάνων. Οι οργανώσεις αυτές αποτελούν ένα ακόμα χαρακτηριστικού της περιόδου. Για την ψυχική υγεία των παιδιών που μας ενδιαφέρει εδώ, ιδρύεται το 1957 η Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού (ΕΨΥΝΠ), μια επιστημονική εταιρεία με δράσεις κυρίως εκπαιδευτικές/ενημερωτικές αλλά και πολιτικές – κυρίως στο πλαίσιο της προσπάθειας μεταρρύθμισης της ψυχιατρικής νομοθεσίας. Λίγο νωρίτερα, το 1954, εγκαινιάζεται ένας νέος επιστημονικός θεσμός για την ψυχική υγεία των παιδιών και των εφήβων, τα ιατροπαιδαγωγικά κέντρα (ΙΚ) και μέσα στα επόμενα δέκα χρόνια ιδρύονται πάνω από δέκα τέτοια κέντρα, κατά κύριο λόγο στη Αθήνα.

Ένα από τα πρώτα ΙΚ ιδρύθηκε το 1956 με δωρεά του εφοπλιστή Ευάγγελου Νομικού και πρωτοβουλία της ψυχολόγου Άννας Ποταμιάνου. Το επιστημονικό προσωπικό του αποτέλεσε τον πυρήνα της ΕΨΥΝΠ, και το ΙΚ γρήγορα ενσωματώθηκε στον Τομέα Ψυχικής Υγιεινής (ΤΨΥ) που ίδρυσε το Βασιλικό Εθνικό Ίδρυμα (ΒΕΙ) το Δεκέμβριο του 1956. Το 1964 ο ΤΨΥ έγινε νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου με την ονομασία Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής και Ερευνών (ΚΨΥΕ), αλλά διατήρησε την οικονομική του εξάρτηση από το ΒΕΙ ως το 1970, όταν πέρασε στον έλεγχο και τη χρηματοδότηση του κράτους, παραμένοντας συγχρόνως ΝΠΙΔ.

Το ΙΚ του ΤΨΥ, όπως και γενικά τα ΙΚ, ήταν κέντρο εξέτασης και θεραπείας παιδιών και εφήβων που συνήθως είχαν νοητική καθυστέρηση ή «δύσκολη» συμπεριφορά(βλ. πίνακα1).² Τα νέα στοιχεία που έφεραν τα ΙΚ στην ψυχιατρική περίθαλψη των παιδιών ήταν η μη ιδρυματική θεραπεία για τη νοητική καθυστέρηση, η ιατρικοποίηση και ψυχολογικοποίηση των διαταραχών συμπεριφοράς και η διεπιστημονική προσέγγιση: η εξέταση και θεραπεία γινόταν σε όλες τις περιπτώσεις από την ψυχιατρική ομάδα, που αποτελούνταν από ψυχίατρο, ψυχολόγο, κοινωνικό λειτουργό και ενίοτε ειδικό παιδαγωγό. Το ΙΚ του ΤΨΥ προωθούσε μια ψυχολογική

¹ Είναι χαρακτηριστική η μαρτυρία της παιδοψυχιάτρου Μαρίας Μανωλοπούλου-Βαρελτζίδου για την εγκαθίδρυση της παιδοψυχιατρικής. Ο υπουργός κοινωνικής πρόνοιας Ιωάννης Κυριακού, φίλος του ψυχιάτρου Ανδρέα Καλούτση, που οργάνωσε τους δύο πρώτους παιδοψυχιατρικούς θεσμούς, τον ρώτησε πώς θα μπορούσε να βοηθήσει την παιδοψυχιατρική κλινική. Από αυτή την ερώτηση ξεκίνησαν οι ενέργειες για την αναγνώριση της ειδικότητας. Προφορική επικοινωνία με τη Μαρία Μανωλοπούλου-Βαρελτζίδου, 18/1/2012.

² Σαν «δύσκολη» συμπεριφορά νοούνταν ένα πλήθος προβλημάτων με συνηθέστερα ανάμεσά τους την ανυπακοή στους μεγαλύτερους, τις ζημιές, την επιθετικότητα προς τους γονείς και τα αδέρφια, τις φυγές από το σπίτι, τη ζήλια, την αδιαφορία, τη ντροπαλοσύνη, την απομόνωση και πολλά άλλα.

και ψυχοθεραπευτική προσέγγιση, δίνοντας έμφαση στο συναισθηματικό τοπίο της οικογένειας. Με άλλα λόγια, η κατανόηση και αντιμετώπιση των προβλημάτων επικεντρωνόταν στις σχέσεις μέσα στην οικογένεια. Οι επαγγελματίες, συνήθως οι κοινωνικοί λειτουργοί, συνεργάζονταν με τους γονείς σε ενημερωτικό και συμβουλευτικό επίπεδο, εξηγώντας το πρόβλημα και δίνοντας καθοδήγηση για την αντιμετώπισή του και γενικά για τα ζητήματα ανατροφής, και σε ψυχοθεραπευτικό, συζητώντας με τους γονείς για τα συναισθήματα και τις εμπειρίες τους.

Πίνακας 1. Διαγνώσεις στο ΙΚ του ΤΨΥ, 1958

Νοητική Ανεπάρκεια	61	62.9%
Διαταραχές συμπεριφοράς	18	18.6%
Νεύρωση χαρακτήρα (ψυχοπαθητική προσωπικότητα)	3	3.1%
Διαταραχές ανάπτυξης και εξέλιξης της προσωπικότητας	3	3.1%
Επιληψία	3	3.1%
Διαταραχές λόγου	2	2.1%
Παιδική ψύχωση	2	2.1%
Νεύρωση	2	2.1%
Ψυχοσωματικές εκδηλώσεις (τικ)	1	1%
Χωρίς διάγνωση	2	2.1%
Σύνολο	97	100.0%

Πηγή: Ασπασία Ταυλαρίδου-Καλούτση, *Στατιστικά Στοιχεία από την Εργασία του Ιατροπαιδαγωγικού Κέντρου (Ιανουάριος 1957-Δεκέμβριος 1961)*, Αθήνα, ΚΨΥΕ, 1966, 22-27.

Μία μέθοδος που εισήχθη στην Ελλάδα από το ΙΚ του ΤΨΥ ήταν οι ομάδες γονέων. Η πρώτη έγινε το 1959 με αρχηγούς, όπως ονομάζονταν οι επαγγελματίες που διηύθυναν τις ομάδες, την κοινωνική λειτουργό Όλγα Ζάρναρη και τον ειδικό παιδαγωγό Κωνσταντίνο Καλαντζή. Αποτελούνταν αρχικά από δέκα γονείς, εννιά μητέρες και έναν πατέρα, καθυστερημένων παιδιών (τους επόμενους μήνες προστέθηκαν πέντε μέλη και ένα αποσύρθηκε).³

³ Για να δώσει μια εικόνα της κοινωνικής θέσης των γονιών, η Όλγα Ζάρναρη σημείωνε το επάγγελμα του πατέρα: κατά κύριο λόγο ελεύθεροι επαγγελματίες, υπάλληλοι γραφείου (5) και ειδικευμένοι εργάτες (4), αλλά και δύο ανειδίκευτοι εργάτες, δύο στρατιωτικοί, ένας επιχειρηματίας

Σκοπός της ομάδας ήταν η ενημέρωση, η συναισθηματική υποστήριξη και η καθοδήγηση των γονιών, ώστε να κατανοήσουν την προσωπικότητα και συμπεριφορά των παιδιών τους και να μπορέσουν να τα χειρίζονται καλύτερα. Οι γονείς συζητούσαν μεταξύ τους για τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν σε πρακτικό και συναισθηματικό επίπεδο, αντάλλαζαν εμπειρίες, απόψεις και πληροφορίες, ενώ οι αρχηγοί έδιναν επιστημονικές εξηγήσεις και ψυχολογικές ερμηνείες, καθισχύαζαν τους γονείς και επενέβαιναν στη συζήτηση όταν θεωρούσαν ότι κάποια γνώμη ή πληροφορία ήταν λανθασμένη ή ότι κάτι χρειαζόταν περισσότερη επεξεργασία.

Η ίδρυση της ΕΓΚΑΠ

Η Ζάρναρη το 1967 δημοσίευσε ένα βιβλίο γύρω από την εργασία με τις ομάδες γονέων στο ΙΚ, όπου ανάμεσα στα άλλα, διηγούνται πώς από την πρώτη τέτοια ομάδα προέκυψε η ΕΓΚΑΠ. Σύμφωνα με την αφήγηση αυτή, οι γονείς της πρώτης ομάδας γρήγορα συνειδητοποίησαν ότι τα παιδιά τους χρειάζονταν περισσότερες ώρες εκπαίδευσης και έκαναν αίτηση στο ΒΕΙ για πρόσθετη χρηματοδότηση προς το ΙΚ. Το ΒΕΙ αρνήθηκε και οι γονείς συνειδητοποίησαν – και πάλι – ότι, για να βελτιώσουν τις συνθήκες φροντίδας και εκπαίδευσης των παιδιών τους ήταν αναγκαίο να στραφούν σε άλλους ιδιωτικούς και δημόσιους φορείς και ότι, για να κάνουν κάτι τέτοιο, έπρεπε να οργανωθούν συλλογικά. Από τη στιγμή αυτή οι συζητήσεις της ομάδας άρχισαν να περιστρέφονται συχνά γύρω από το ενδεχόμενο και την οργάνωση της συλλογικής τους δράσης.

Πώς είδαν οι αρχηγοί της ομάδας αυτή την εξέλιξη; Σύμφωνα με τη Ζάρναρη, πολύ θετικά. Θεώρησαν ότι η συλλογική οργάνωση θα βοηθούσε τους γονείς και παράλληλα θα μπορούσε να βελτιώσει την περίθαλψη και αγωγή αλλά και την κοινωνική θέση των καθυστερημένων παιδιών στην Ελλάδα. Με αυτό το σκεπτικό, ενθάρρυναν και καθοδήγησαν τις πρωτοβουλίες των γονιών. Για παράδειγμα, ο ειδικός παιδαγωγός εξέθεσε τη δράση και τα επιτεύγματα αντίστοιχων ευρωπαϊκών εθελοντικών οργανώσεων. Ή, όταν οι γονείς σκέφτηκαν να στραφούν στο κράτος για ενίσχυση, οι επαγγελματίες τους σύστησαν να οργανωθούν πρώτα καλύτερα και τους διαβεβαίωσαν ότι θα είχαν την βοήθειά τους.

Πραγματικά, λίγους μήνες μετά είχε συγκεντρωθεί ο αναγκαίος αριθμός για να ιδρυθεί σύλλογος (25 άτομα) και τον Οκτώβριο του 1960 ιδρύθηκε η ΕΓΚΑΠ. Τον

και ένας αγρότης. Olga Zarnari, *Group Work with Parents of Mentally Retarded Children*, Centre for Mental Health and Research, Αθήνα 1967, 47.

επόμενο μήνα έγινε η πρώτη συνεδρίαση (στο γραφείο μέλους δικηγόρου) και εκλέχθηκε το διοικητικό συμβούλιο. Ο πρόεδρος, αντιπρόεδρος, γραμματέας και ταμίας ήταν μέλη της ομάδας γονέων του ΙΚ. Τρία χρόνια αργότερα η ΕΓΚΑΠ πέτυχε τον πρώτο στόχο της: ίδρυσε σε συνεργασία με τον ΤΨΥ ένα ειδικό σχολείο, το Κέντρο Θεραπευτικής Παιδαγωγικής «Το Στουπάθειο».

Στην αφήγηση της Ζάρναρη η πορεία προς την ίδρυση της ΕΓΚΑΠ περιγράφεται ως πορεία των γονιών προς τη συνειδητοποίηση των αναγκών τους και των απαραίτητων μέσων για την ικανοποίησή τους. Η Ζάρναρη παρουσιάζει αυτή τη συνειδητοποίηση και τη συνακόλουθη συλλογική οργάνωση των γονέων ως αποτέλεσμα της εργασίας της ομάδας (και, συνεπώς και ως επίτευγμα του επιστημονικού θεσμού στο πλαίσιο του οποίου η ομάδα λειτουργούσε). Η ψυχολογική διάσταση της εργασίας της ομάδας – ελεύθερη έκφραση των συναισθημάτων, ψυχολογική κατανόηση του προβλήματος και υποστήριξη – έκανε τους γονείς να ξεπεράσουν την απογοήτευση και την επιφυλακτικότητά τους και έτσι να μπορέσουν για πρώτη φορά να εκθέσουν δημόσια το πρόβλημά τους. Η συλλογική διάσταση της εργασίας στην ομάδα, από την άλλη πλευρά, παρείχε στους γονείς την ευκαιρία να βρεθούν μαζί, να συνομιλήσουν και για πρώτη φορά να κατανοήσουν τις ανάγκες τους ως μέρος ενός ευρύτερου κοινωνικού προβλήματος.⁴

Η ΕΓΚΑΠ ως μορφή δημόσιας κοινωνικότητας: πρώτες σκέψεις και ερωτήματα

Αυτή ήταν η αφήγηση των ειδικών του ΤΨΥ για την ίδρυση της ΕΓΚΑΠ. Επειδή δεν έχω ακόμα προχωρήσει στη μελέτη υλικού για την ίδια την Ένωση, τα ερωτήματα γύρω από τη φυσιογνωμία των μελών της, τους λόγους, τις δράσεις και την επιρροή της μένουν αναπάντητα. Μπορώ όμως, έστω και με βάση τις πληροφορίες που έχω, να ανιχνεύσω ορισμένα από τα ζητήματα που αφορούν τον κοινό προβληματισμό των ερευνητικών ομάδων γύρω από την έννοια της κοινωνικότητας.

Στόχος της ΕΓΚΑΠ ήταν η δημιουργία θεσμών για την εκπαίδευση των παιδιών με νοητική καθυστέρηση. Από αυτή την άποψη θα μπορούσαμε να την κατατάξουμε στις κάθετες ομάδες. Ωστόσο, τα μέλη ήταν γονείς που ενδιαφέρονταν για την εκπαίδευση των παιδιών τους, η οποία θα βοηθούσε τη δική τους οικογένεια

⁴ Zarnari, *Group Work with Parents of Mentally Retarded Children*, 86-90.

να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που συνδέονταν με το καθυστερημένο τους παιδί. Από αυτή την άποψη, η ΕΓΚΑΠ είχε στοιχεία οριζόντιας ομάδας, ομοιάζοντας στις λεγόμενες ομάδες αυτο-βοήθειας: υποστήριζε συναισθηματικά και πρακτικά, πιθανόν και υλικά, τους γονείς-μέλη. Αν σταθούμε, άλλωστε, στην αφήγηση της Ζάρναρη, τι διαβάζουμε; Οι γονείς συνειδητοποίησαν τις ανάγκες τους και εξέθεσαν δημόσια το πρόβλημά τους. Τις δικές τους ανάγκες και το δικό τους πρόβλημα, όχι των παιδιών τους. Χρειάζεται βέβαια να μελετήσω το ζήτημα από την πλευρά της Ένωσης, αλλά μου φαίνεται ότι η ΕΓΚΑΠ είναι μια περίπτωση στην οποία η διάκριση ανάμεσα σε οριζόντιες και κάθετες οργανώσεις δεν είναι εύκολη.

Αυτό συνέβαινε γιατί οι στόχοι της ΕΓΚΑΠ αφορούσαν τόσο τους γονείς όσο και τα παιδιά. Το σκεπτικό ήταν ότι εφόσον βοηθούνταν τα παιδιά θα βοηθούνταν και οι γονείς και το αντίστροφο. Όμως, αν οι γονείς αυτοπροσδιορίζονταν ως γονείς «απροσαρμόστων παιδιών», δηλαδή με βάση τα παιδιά τους, είναι βέβαιο ότι οι ανάγκες των παιδιών και η βοήθεια που χρειάζονταν ορίζονταν από τους γονείς. Γύρω από τις δικές τους ανησυχίες και δυσκολίες οργανώθηκε η ΕΓΚΑΠ και σε αυτές εδράζονταν οι σχέσεις ομοιότητας και η συνάφεια ανάμεσα στα μέλη. Οι γονείς περιέγραφαν τις κοινές εμπειρίες απόγνωσης και τα κοινά αδιέξοδα που προέρχονταν από την κατάσταση των παιδιών τους σε συνδυασμό με την έλλειψη κρατικής πρόνοιας και κοινωνικής κατανόησης. Κεντρική θέση ανάμεσα στα παράπονα των γονιών είχε η ελλιπής αυτοεξυπηρέτηση, τα προβλήματα στο σχολείο και τα προβλήματα συμπεριφοράς των παιδιών (όπως απειθαρχία, πείσμα, φυγές και φωνές). Οι γονείς μιλούσαν για την ανάγκη συνεχούς επίβλεψης και φροντίδας και την έλλειψη προόδου και πίστευαν ότι οι κατάλληλοι θεσμοί μπορούσαν να βοηθήσουν, καθιστώντας εφικτή τη θετική απάντηση σε μια σειρά από ερωτήματα των γονιών: μπορεί να εκπαιδευτεί το παιδί μου – για παράδειγμα, να πηγαίνει στην τουαλέτα και να τρώει μόνο του; Μπορεί να μορφωθεί – για παράδειγμα, να μάθει να διαβάζει, να γράφει, να λογαριάζει; Θα μπορέσει να δουλέψει; Τελικά, μπορεί να γίνει μέλος της κοινωνίας;

Αυτά τα ερωτήματα-στόχοι της ΕΓΚΑΠ προϋπέθεταν και δημιουργούσαν μια «κανονική» παιδική ηλικία, που εκπαιδευόταν, μορφωνόταν και προετοιμαζόταν για το χώρο της εργασίας και την ενσωμάτωση στην κοινωνία. Σε αυτή τη μεταβατική κατάσταση το άτομο είχε ειδικές ανάγκες και λάμβανε την κατάλληλη εκπαίδευση από την οικογένεια και το σχολείο, ώστε να *προσαρμοστεί* σε αυτές τις δύο κοινωνικές ομάδες και τελικά στην ευρύτερη κοινωνία. Η περίπτωση των νοητικά

καθυστερημένων ή «απροσαρμόστων»⁵ ατόμων αναδεικνύει ότι η παιδική ηλικία παρατεινόταν για όσο καιρό η προσαρμογή δεν γινόταν εφικτή. Αν και επίσημα τα νοητικά καθυστερημένα άτομα χαρακτηρίζονταν παιδιά, έφηβοι ή μετα-έφηβοι (ανάλογα με τη βιολογική τους ηλικία), συνέχιζαν να θεωρούνται και να αποκαλούνται παιδιά από τους γονείς τους, τους θεραπευτές-παιδαγωγούς και τον κοινωνικό περίγυρο.⁶

Εκτός από την κατανόηση των ιστορικών νοημάτων της παιδικής ηλικίας και του πολιτισμικού περιεχομένου μιας μορφής κοινωνικότητας, η μελέτη της ΕΓΚΑΠ σε συνδυασμό με τη μελέτη των ΙΚ και των επιστημονικών οργανώσεων για την παιδική ψυχική υγεία μπορεί να αναδείξει τις σχέσεις και τα όρια ανάμεσα στις επιστημονικές και μη μορφές κοινωνικότητας. Είχαν κοινούς στόχους ή απέκλιναν; Νοηματοδοτούσαν με παρόμοιο τρόπο την «κανονική» και «μη κανονική» παιδική ηλικία και υπήρχε αλληλεπίδραση ανάμεσα στις νοηματοδοτήσεις τους; Συνεργάζονταν ή συγκρούονταν;⁷ Ποια ήταν η σχέση και διάδρασή τους με τις κρατικές πολιτικές προστασίας και κανονικοποίησης των «απροσαρμόστων παιδών», που είδαμε ότι εγκαινιάζονταν αυτή την περίοδο; Τελικά, η μελέτη αποσκοπεί να σκιαγραφήσει το περίπλοκο τοπίο της ψυχικής υγείας της παιδικής ηλικίας, αναδεικνύοντας τη διάδραση ανάμεσα στα κρατικά, επιστημονικά και μη επιστημονικά εγχειρήματα φροντίδας, θεραπείας και ελέγχου της ειδικής αυτής κατηγορίας παιδιών και νέων.

Αυτή η παρουσίαση στόχευε περισσότερο να θέσει τους προβληματισμούς της έρευνας, ώστε να διερευνήσει τον τρόπο με τον οποίο το θέμα της ψυχικής υγείας μπορεί να ενταχθεί στην προβληματική της κοινωνικότητας. Μοιραία, ένα πλήθος ζητημάτων αγνοήθηκε – με κυριότερο την οπτική των παιδιών, ένα, όπως γνωρίζουμε, δύσβατο πεδίο· κι αν είναι μια φορά δύσβατο για τα υγιή παιδιά ή για τα

⁵ Από τις αρχές του 20ού αιώνα ως και μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η προσαρμογή αποτελούσε κεντρική έννοια των λόγων γύρω από την ψυχική υγεία διεθνώς. Πολύ συνοπτικά, για μια σειρά επαγγελματιών ψυχικής υγείας, κυρίως τους υπέρμαχους της ψυχικής υγιεινής, της κοινωνικής ψυχιατρικής και της ψυχοδυναμικής ψυχιατρικής, τα προβλήματα ψυχικής υγείας θεωρούνταν προβλήματα προσαρμογής στο περιβάλλον («maladjustment»).

⁶ Ως «μετα-έφηβοι» χαρακτηρίζονταν τα άτομα άνω των 18, για τα οποία η ΕΓΚΑΠ ίδρυσε προστατευόμενο εργαστήριο, καθώς το Στουπάθαιο κάλυπτε την εκπαίδευση ατόμων ως 18 ετών.

⁷ Η σχέση ανάμεσα στον ΤΨΥ και την ΕΓΚΑΠ παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον και μπορεί να μελετηθεί σε αρκετό βάθος, καθώς οι δύο φορείς συνεργάζονταν στη διαχείριση του Στουπάθαιου, του ειδικού σχολείου που είδαμε ότι ιδρύθηκε το 1963 από την ΕΓΚΑΠ. Το Στουπάθαιο ήταν υπό την επιστημονική επίβλεψη του ΤΨΥ, αλλά η ΕΓΚΑΠ είχε την οικονομική διαχείριση. Η συνεργασία χαρακτηριζόταν από ποικίλες συγκρούσεις και αρκετές φορές ο ΤΨΥ προσπάθησε, χωρίς επιτυχία, να απομακρύνει την ΕΓΚΑΠ από τη διαχείριση του σχολείου. Η αναζήτηση υλικού στην ΕΓΚΑΠ και το Στουπάθαιο μπορεί να διαφωτίσει το θέμα αυτό.

παιδιά με προβλήματα συμπεριφοράς, είναι πολλαπλάσια δύσβατο για τα παιδιά με διανοητική καθυστέρηση. Επίσης, η αποψινή παρουσίαση δεν αναφέρθηκε στις ποικίλες και σημαντικές διαφοροποιήσεις στο εσωτερικό των κατηγοριών των γονιών, παιδιών και ειδικών ανάλογα με το φύλο, την κοινωνική τάξη, την επιστημονική ειδίκευση (ψυχίατροι, κοινωνικοί λειτουργοί, ψυχολόγοι, παιδαγωγοί) και τις κατηγορίες νοητικής καθυστέρησης. Στη συνέχεια της έρευνας, σκοπεύω να εξετάσω τις διαφοροποιήσεις αυτές, και να επιχειρήσω, όσο είναι δυνατό, να ανιχνεύσω τις φωνές των παιδιών, εφήβων και νέων.

Η παρούσα έρευνα έχει συγχρηματοδοτηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο – ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» του Εθνικού Στρατηγικού Πλαισίου Αναφοράς (ΕΣΠΑ) – Ερευνητικό Χρηματοδοτούμενο Έργο: ΘΑΛΗΣ. Επένδυση στην κοινωνία της γνώσης μέσω του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου.